

kopici med vzdignim mostom in meščanskim bastionom ter kraljevala nad Ljubljano. Njeno podobo in stališče glej na Valvasorjevi uvodni sliki 3. zvezka (IX), s pogledom na Grad z Novega trga, na njegovi veliki sliki Ljubljane in na risbah iz njegove ostaline (Stelè, l. c. slika 48 — glej jasno podobo grajske lipe v »Kroniki«, I. zv., str. 27). Valvasor tudi v popisu Gradu in njegovih zanimivosti ni pozabil »krasne velike« lipe na grajski planoti, kjer so blizu nje stali za strel pripravljene topovi — stari Ljubljani so jim rekli »štuki«. Grajsko lipo je odnesel najbrž vojni vihar za francoske okupacije. —

8. Na Luži. Omeniti treba košato lipo, ki stoji še danes na Borštnikovem trgu; pod njo se je mnogo rajalo, posebno v času ljubljanskega kongresa 1821.

Uporaba lip pri mestnih nasadih do zdaj ni bila velika. Ob vhodu na Tržaško cesto je bil nekdanj lipov drevored (Zoisov drevored, pozneje Seunigov vrt — Dimitz, Vodnikov spom. 38). Prvotni šolski orehov drevored vzdolž Ljubljance so zamenjali z lipovimi. Na predlog mestnega občinskega svetnika *Ivana Hribarja* so obsadili pred 40 leti novo Resljevo cesto z lipami. Tedaj so se tudi trhli topoli na Sv. Petra nasipu umaknili lipam. V novejšem času je dobila Kopaljska ulica v Koleziji lipov drevored. Lipe so zasajene tudi ob zunanem delu Dunajske ceste.

NEKAJ POZABLJENIH LJUBLJANSKIH SVETIŠČ

IVAN VRHOVNIK

V Zupanovi »Danici« 1903—05 je podpisani priobčil spis »Zatrite nekdanje cerkve in kapele ljubljanske«. V teku 30 let se je nabralo dokaj dopolnil; nekatera naj pridejo v »Kroniki« na dan.

CERKVICA SV. VOLBENKA NA LJUBLJANICI

Pred regulacijo je bila Ljubljani široka, tiho, skoraj neopaženo tekoča reka. Iz nje so ponekod moleli otočiči. Thalnitscher poroča, da se je v Ljubljani nasproti semenišča delal otok, ki so ga Krakovci, Trnovčani in Poljanci leta 1708. odstranili (Steska IMK 1901, 158). Isti letopisec je svetoval (1680), naj bi se na otoku Ljubljani blizu lazareta (poznejše šentpeterske vojašnice) zgradila kapela, posvečena Odrašeniku sveta (rokopis v semen. knjiž. — Steska DS 1901, 523). Thalnitscherjev nasvet je ostal na papirju. Vrhovec (Laibach 181) omenja v istem delu struge dva otočiča; zvali so ju Gosja otoka. Na enem so se leta 1824. oglasili topovi v proslavo začete poglobljanja in regulacije Ljubljani. Otočan je bil titularni škof Andrej Mešutar, ki je zagledal luč sveta 17. novembra 1791 na otočiču vštric Sela. Njegovo rojstno hišo z otočičem vred so odpravili ob uravnavi Ljubljani (A IV, 1895, 238 — SBL II, 106). Na otoku Ljubljani pod mestom so obratovale fužine, ki so dale kraju ime (A VIII, 1900, 166).

Ljubljani že davno nima več otokov. Izginili so naštetih in drugi otoki, med prvimi otok, ki je stala na njem *cerkvice sv. Volbenka*. O njej je ohranil škof

Tomaž Hren v opisu posvečenja kapucinske cerkve 31. avg. 1608 naslednjo vest:

»Zabeležiti je treba, da je bila nekdanj v Ljubljani sredi reke (*in medio fluminis*) tam, kjer se po navadi ponoči zapira, cerkev sv. Volbenka, škofa in spoznavalca, namesto katere, razdejane od heretikov, je č. o. Avguštin Brencce (Brentius), kartuzijanski prior v Bistri, z našim dovoljenjem nad cerkev sv. Klemena in Fridolina postavil svoje svetišče sv. Brunona in Hugona, posvečeno 10. sept. 1606« (šk. a. zap. 6, 215).

Razen Hrenove beležke omenjata kapelo sv. Volbenka še dva starejša vira. Prvi je pergamentna listina z odtrganimi pečati, ki javlja, da so 8. aprila 1500 v Rimu podelili kardinali Oliverij, sabinski škof, Jurij, albanski škof, Dominik pri Sv. Klemenju, Gvilerin pri Sv. Pudencijani in Friderik pri Sv. Teodoru 100 dni odpustka za kapelo sv. Volbenka pri Bregu (in Ripa) v Ljubljani, v kateri je bratovščina sv. Volbenka, da bodo ljudje kapelo rajši obiskovali in se bo z darovi laže popravljala in lepšala; odpustkov so deležni vsi, ki obišejo kapelo ob godovih sv. Volbenka, sv. Urha, sv. opata Egidija, sv. device Helene in ob dedikaciji kapele ter kaj za kapelo darujejo (kap. a. 49, 1).

Cerkve sv. Volbenka v Ljubljani se omenja naposled leta 1515. v prošnji kranjskega deželne odbora do cesarja, naj bi se oziral na pritožbo bistriškega priorja Mihaela, ki je tarnal, da se je zvišal pri mlinu v Ljubljani jez in da so zabili pri cerkvi sv. Volbenka v Ljubljani velike kole, kar povzroča v Bistri vedno povodenj (Koblar, IMK 1898, 176).

Češčenje rezenškega škofa Wolfganga (920—982) — slovenski jezik si je prilagodil njegovo ime v Volbenk¹ — je bilo izprva razširjeno po Bavarskem in Češkem. Po njegovem posvetničenju 1052 je prodrlo tudi v alpske dežele. Stegenšek (D. Gornjegr. 191) je naštel na nekdanjem Kranjskem 4, na Spodnjem Štajerskem 2 in na Goriškem eno podružnico. Mnogo obiskana božja pot je bila pred leti podružnica sv. Volbenka na Logu v Poljanski dolini (Priatelj, Dr. I. Tavčar II, 474). Razen cerkve na Ljubljani je imel sv. Volbenk v stari šentpeterski cerkvi stranski oltar. O njegovem češčenju pričata krstno ime Volbenk — v nekdanjih ljubljanskih odličnih družinah in bratovščina v njegovem svetišču.

Kakšno je bilo to svetišče, nam ne pove noben vir; zdaj se zove kot cerkev, zdaj kot kapela. V njej je domovala *bratovščina sv. Volbenka*. Bratovski člani in drugi svetnikovi častilci so se morali v čolnih prepepljati do cerkve. Po Hrenovem poročilu je stala »sredi reke«, torej na otoku, »tam, kjer se reka po navadi ponoči zapira« t. j. ob ustju grabelj (gl. grablje na slikah »Kronike« I, 26, 27). Grablje so ovirale ladjam prost vstop v mesto. V podobi razpotegnjenega velikega latinskega S-a so segale od Vodnih vrat na Zabjaku do Brega. Pritožba bistriškega priorja omenja zabijanje kolov v strugo pri cerkvi sv. Volbenka, morda so prav takrat (pred l. 1515.) napravljali grablje.

¹ Volbang (Slomšek), Volbank (Koblar), Volbenjk (Štrekelj), Bolfenk (Podravje). Najbolj je razširjena oblika Volbenk, Volbenko, Volbenka, Benko, Benkovič.

Kdaj se je naselil Sv. Volbenk na otočku med Bregom in Žabjakom, je neznano; iz Hrenove beležke pa vemo, da je izginil nekako sredi 16. stoletja »razdejan od heretikov«. V tisti dobi sta bili porušeni kapeli sv. Janeza Krstnika na Predmestju in Matere božje v Gradišču zaradi turške nevarnosti. Sv. Volbenka pa najbrž ni odpravil ta vzrok, marveč njegov položaj. Njegov otoček je zaviral odtok Ljubljani; zato so ga lutrovski mestni očetje bržkone ukazali odstraniti s cerkvico vred.

Kako je bilo z njegovo odpravo ustrezno Bistri, priča čin ondotnega priorja Avgušтина Brenčeta, ki je po Hrenovem poročilu nadomestil to cerkev z zgradbo svetišča sv. Brunona in Hugona nad staro cerkvijo sv. Klemena in Fridolina na Bregu (1606).

Dasi niti Valvasor niti Thalnitscher ne omenjata cerkve sv. Volbenka na Ljubljani, ni dolgo zarurl v Ljubljani njen spomin. Še pred sto leti je živel med Krakovci, katerih pradedje so nekdanj ribarili krog Sv. Volbenka ob grabljah. Leta 1836. je zapisal Miha Kastelic v Krakovem *narodno pesem o zidanju cerkve sv. Volbenka* (Iv. Vrhovnik, Trnovska župnija v Lj., 1933, 190). Takole se glasi:

Volbenka po molči, terdo spi,
štima ga božja gori budi:
Le gori vstani Volbenka,
V roke mi vzami skerico
Oj skerico, cimarako.
Zaženi jo čez tri gore,
Čez tri gore, čez tri vode
In čez tri zelene travnike.
Kjer skerca obtičala bo,
Tam se bo cerkev delala
Ljubga svetga Volbenka.
Zagnal jo je čez tri gore,
Čez tri gore, čez tri vode
In čez tri zelene travnike.
Peršlo je tolkanj hudobe,
Kolker je listja in trave (rep.)
Kaj nam boš dal Volbenka za lon,
K ti bomo cerkev zidali?
Daj nam ta perviga romarja,
K bo h tebi na božjo pot peršel.
Volbenk obljudi romarja,
K bo k njem na božjo pot peršu.
V treh dneh, v treh nočeh
Pa tvoja cerkev fertig bo. (rep.)
Eni so cerkev delali,
Drugi so kamen donašali,
Ta trek so mortar delali.
Volbenka prosil lepo Boga,
De b mu Bog taga romarja dal,
De b romar duše ne imel.
V treh dneh, v treh nočeh
Pa je že fertig cerkev bla.
Pertekel je en majhen pesek,
Na vrat je pernesel bučico,
V tačicah je pernesil paljčico.
Na! to maš hudoba romarja,
K je k meni na božjo pot peršel.
Tako je rekl hudoba:
Midva nisva tako glihala,
Ta romar duše nejma.
Hudoba vunkej 'z cerkve zleti,
Pol kora za saboj podré.
Kdor ne verjame, poglej sam,
Sej se še zna današnji dan.

Inačica te stare pesmi, ki jo je zapisal A. Jeglič v begunjski okolici, je natisnjena v Štrekljevi zbirki narodnih pesmi pod št. 630.

Cerkev in sekira, omenjena v pesmi, sta pridevek sv. Volbenka na njegovih podobah. Legenda pravi, da je sv. Volbenk nekoč stal na holmcu, kjer je bil pozneje ustanovljen kladrubiški samostan. V tamkajšnjem gozdu je srečal drvarje, se prijazno pogovarjal z njimi, vzel sekiro, jo zasadil v drevo in pre-rokoval, da bo tu stal samostan njegovega (benediktinskega) reda (Ekert, Církev vítězná 318). Sekira na njegovih podobah je znak Volbenkovih zaslug za krčenje in obljudenje gozdnih goščav (ib. 317).

KAPELA V STAREM LICEJSKEM POSLOPJU

Ob bregu Ljubljani blizu drug drugega sta bila dva moška samostana. Na levi reke je stal na hribčku samostan avguštincev širokorokavarjev (de larga manica) s cerkvijo Marijinega oznanenja, doli na desnem bregu na sedanjem Vodnikovem trgu pa mu je sosedoval frančiškanski samostan s cerkvijo Matere božje v nebo vzete. Oba so krstili prednamci po legi. Prvemu so rekli »zgornji klošter«, drugemu »spodnji«. Tega stanovalce je cesar Jožef II. premestil v zgornji klošter, iz katerega je pregnal širokorokavarje. Staro frančiškansko cerkev Marije v nebo vzete so podrli, samostan izročili najprej usmiljenim bratom, pozneje pa preuredili v licejsko poslopje.

Frančiškani so razen omenjene cerkve gotovo imeli v samostanu domačo kapelo. Menda opravičeno domnevam, da je hišna kapela ostala po njihovem odhodu, samo patrona je dobila drugega, namreč *12letnega Jezusa v templju*. Za sv. maše v šolski kapeli je skrbela vlada, kar je javila škofijstvu 25. okt. 1814 (Steska SU 1904, 199).

V katerem oddelku starega gimnazijskega poslopja, porušenega leta 1903., je tičala šolska kapela, ni znano. Müllner (A 1893, 40) sumi, da je bila na zapadnem pritličnem vogalu stara opuščena kapela, ki je naposled rabila branjevem za shrambo tržnih potrebščin. Bila je 15 m dolga in 2,5 m široka. Strop so tvorili 4 križni oboki; na notranji strani so se še poznali ostanki starih fresk verske vsebine z napisi, najbrž iz 17. stoletja.

Kdaj pa je bila šolska kapela opuščena? Tudi na to vprašanje ni točnega odgovora. Vsekakor je nehala njena poraba pred letom 1851. Tega leta je stopil prelat Tomo Zupan v ljubljansko gimnazijo, a se ne spominja šolske kapele. Istega leta je bila njena oltarna slika *12letni Jezus že v Ameriki*, kamor jo je bil zanesel misijonar Fr. Pirc in jo namestil v cerkvi v Arbreschroche (Jaklič, Baraga 97).

Da ni popolnoma izginila namera, da bi se gimnazija zopet opremila s šolsko kapelo, priča zapisnik kranjskega deželnega odbora 9. sept. 1861. V njem se omenja neko posojilo »za preuredbo kapele v gimnaziji« (N 1861 Ogl. št. 26). A preuredba je ostala na papirju. Za gimnazijevanja podpisana (1866—73) ni bilo šolske kapele.